

Vystopovat v každém uměleckém díle jeho upřímnou snahu, pochopit je a přiblížit dnešnímu člověku, hodnotit díla minulosti z hlediska toho, co říkají dnešku, analyzovat, proč se někteří umělci nemohou vymanit ze zajetí minulosti, odhalovat každý pokus o zastření slabin uměleckého díla povrchními ozdobami zmatených politických hesel, to vše je čestným a velikým úkolem naší dnešní kritiky a záleží jedině na kritických samotných, zda jej splní.

V dějinách kritiky existuje slavná tradice bojovných a tvořivých kritických duchů. Bělinskij a Černyševskij, Lessing a Mehring, Šalda a Fischer byli takovými kritiky. Na ně bychom měli navazovat a u nich se učit. (1948)

CO MÁ DĚLAT KRITIKA?

Václav Běhounek

Některou dobu určují náboženští reformátoři, jinou mořeplavci, jinou velká sociální hnutí, jinou velké a převratné technické vynálezy, jinou zase kritika. Tak jsou v lidských dějinách v různých dobách různí ukazatelé vývoje a nelze je dobře navzájem měřit. Společného jmenovatele nalézají kulturní dějiny v sociálním, kulturním a civilizačním pokroku.

Dnešní době se vytýká, že nemá kritiků, ale nejsou to stesky pronášené jen u nás. Zaznamenal jsem před časem výrok jednoho anglického novináře, který celý dnešní svět nazval druhořadým, protože prý v něm jako důsledek války došlo k inflaci koruny. Také naši filozofové a sociologové si již mnohdykrát položili otázku, není-li dnešní rozšíření vzdělanosti na úkor její kvality. Hodnotí se přitom fakt, že národy jako celky jsou v důsledku politické i hospodářské demokracie – a s ní postupující demokratizace vzdělání – kulturně vyspělejší, ale že zato ubývá takzvané kulturní elity. Americký sociolog ruského původu Sorokin se dokonce hrozí nedostatku hodnotných lidí v politice, ve vědě i v umění a říká, že to patrně společnost donutí, aby hledala vedoucí lidi jiného typu. Nevím,

má-li přitom na mysli lidi fyzické práce, lidi z výroby, z průmyslu, zemědělství či odjinud.

Jisté je, že stojíme před okolností, že vzdělanost, kterou dříve měly jen úzké vrstvy národů, se rozprostřela do šířky a že každá myšlenka musí nyní zpracovat daleko rozsáhlejší oblasti lidstva než dříve a že v tomto kolektivizačním procesu se vypjaté individuality nutně obrušují nebo jiné docela rozpouštějí. Velcí kulturní kritikové minulého věku nebo ještě na rozhraní věku našeho vystupovali ještě dost osaměle s myšlenkou a požadavkem takovéto demokratizace kultury, jejího rozprostření na všechen lid a jejího vymanění z úzké vzdělanecké a případně majetkově zámožné základny. Byla to myšlenka velkých realistických kritiků ruských, v jejím jméne soudil současnou kulturu Tolstoj, u nás s tím vystupovali Havlíček, Masaryk, F. V. Krejčí. Teprve celá plejáda kritiků mladších zasvětila svou kritiku už zcela praxi demokratizace a socializace kultury, zdůrazňujíc a nalézajíc zároveň v umění progresivní kladné hodnoty a jejich spojitosti s dobou a s jejími tendencemi revolučními. Doba jim přisoudila být už ne ani tak ukazovateli vývoje, jako jeho naplňovateli. Kritika totiž nemůže mít v různých dobách stejné poslání, stejný smysl a stejné vlastnosti, protože má v různých dobách různé sociologické i politické podmínky.

Slyšíme-li tedy dnes často volat, že nemáme kritiky, protože nemáme Šaldů, Nováků, Fischerů, Vodáků ani už Václavků, je tento stesk lidsky oprávněný, ale ve většině případů ideologicky nesprávný. Předešel mne už František Götz, když v Národním osvobození 18. dubna správně ukázal na ten paradoxní fakt, že tito socialističtí kritikové kritiky si tvoří o osobnosti kritikově představu skrznaskrz individualistickou. Můžeme ovšem ve jmenovaných mrtvých kriticích vidět v mnohém předchůdce socialismu, v jiném však jeho odpůrce a nesmíme zapomínat ani na jejich vývoj, nedůslednosti a názorové křivky. I sám Václavek už v posledním období se nám začal vyhraňovat jako typ kritika marxistického, když předtím zcela mechanicky procházel nejrůznějšími vlivy falešných a krátkodechých ideologií sovětské kritiky, čítaje v to i trockismus.

Minulost české kritiky nemůžeme tedy ani kanonizovat, ani idealizovat, ani zkreslovat. Má své dialektické protiklady i svou dialektickou jednotu. Vezměme si třeba jen dvojice Havlíček-Tyl, Neruda-Durdík, Masaryk-Šalda, Novák-Krejčí, Teige-Václavek. – Kritika není jedna, jen si projdeme mnohostí a barvitostí naší kritiky let devadesátých s realisty a socialisty, s estetiky, symbolisty, dekadenty a katolíky. V těch letech kritika silně určovala náš život literární i veřejný, organizovala jej, dávala mu popudy, které nepřestaly vyzařovat ani do našich dnů a které právě v dnešních požadavcích na umění a v určování jeho dnešního smyslu

se opět živě aktualizují v souvislosti s převažujícími dnes u nás vlivy ruskými a sovětskými. Kolik zajímavých souvislostí by nám tu vysvitlo, kdybychom se vývojově zabývali názory na poslání umění ve společnosti, určování hodnot platných pro dnešní socializující společnost, hledáním a nalézáním tvorby mravně opravdové, sociálně užitečné a myšlenkově jednotné. Přitom jen politicky si můžeme vysvětlit, že se při vzpomínce na velká jména mrtvých kritiků zapomíná tolik na F. V. Krejčího, kritického předbojovníka umění socialistického. Pomíjejí se také Masarykovy souvislosti s ruskou realistickou kritikou, která jako v Sovětech znova dnes i na nás působí svými požadavky společenskými a uměleckými. Mravní a společenský patos má Masaryk s ruskou kritikou nejvíc společný. Zato nevím, jak je možné – a Götz to už také ve jmenovaném článku nějak podobně řekl – dovolávat se kritiky individualistické, když dnes a v naší situaci nám nejde o postavení a odboj jedince proti společnosti, ale o postavení jedince ve společnosti. Tím se zabývá naše přítomná kritika, vykládající, ujasňující, třídící a půldruhé desítky let před dnešními oficiálními socialistickými realisty prostředkující poznání sovětského socialistického realismu a hledající jeho kořeny i jeho sociologické a umělecké podmínky u nás. A opakuje-li se u nás setrvačně, že nemáme kritiky, a jedním dechem se nám připomíná třeba Dobroljubov, což právě tento Dobroljubov ve své době nebyl více publicistou, propagandistou a hlasatelem než kritikem? A volá-li se po velikosti mrtvých individualistických kritiků a přitom se přímo oddeketuje, že živý individualistický kritik Václav Černý není žádným kritikem, také se mi to nerýmuje. Bylo by spravedlivější říci, že Václav Černý kritikem je, ale že vychází z jiných kritických hledisek a uplatňuje na umění jiné požadavky, než z jakých vycházejí marxističtí socialisté.

Žádáme-li kritiku kladnou a tvořivou, je to nepochybně a správně *kritika, která je v souhlasu s konstruktivním politickým a hospodářským úsilím socialistické výstavby*. Ale právě tady má právo kritik živě nesouhlasit, domnívá-li se, že určité společenské zjevy nebo umělecké či jiné výtvořiny a díla nejsou ve shodě s tímto úsilím. Musí mít k tomu svobodu slova, volnost *zdůvodněného přesvědčení* a nebojácnost je říci, jako je měl Masaryk v bojích rukopisných nebo v boji proti rituální pověře. Svobodou slova a volností *zdůvodněného přesvědčení*, to nám budiž jasno, se socialismus nenarušuje, ale naplňuje. Nebude-li těchto podmínek, nebude diskuse, nebude ani kritiky. Také kdo dobře a správně činí, nepotřebuje se zdůvodněné kritiky obávat. Právě socialismus potřebuje mít silné veřejné mínění a potřebuje je mít na své straně, ne proti sobě a ne v šuškovém podzemí, na něž tu upozornily články Hany Budínové a A. J. Liehma.

Kritika je bita. Nevadí. Budeme aspoň hovořit o jejích kvalitách, o jejích normách, o jejím postavení v dnešní společnosti, o jejích sociologických a politických podmínkách. Můžeme chválit mrtvé kritiky. Mrtví kritici již nejsou nebezpeční. Můžeme po ministru Z. Nejedlém nazývat dnešní kritiky kibici. Můžeme třeba i oddekretovat, že kritiky nejsou. Nebudou pak nikomu ani nepohodlní ani nebezpeční. Můžeme také o nich říkat to, co se říká o kibicích při hře v karty, totiž aby drželi hubu. Ale pak nesmíme očekávat, že budeme mít kritiku.

(1948)

CO MÁ DĚLAT KRITIKA?

Jiří Taufer

Kulturní politika otiskla v 34. čísle článek pod záhlavím *Co má dělat kritika?*, v němž Václav Běhounek poněkud opožděně reaguje na vývody dvou hlavních kritiků kritiky na Sjezdu národní kultury – Zdeňka Nejedlého a Ladislava Štolla. Dalo se očekávat, že se po sjezdu rozvine diskuse právě kolem kritizované kritiky. Že se budou zkoumat příčiny jejích nedostatků a chyb, že se oba referáty vezmou jako základ a půjde se ještě víc do hloubky, ukáže se na úkoly, které neplnila, ač je to jejím posláním, i úkoly, před nimiž dosud nevšimavě stojí atd. A na základě těch konkrétních úkolů, že se u nás dostaneme k řešení důležitých metodických problémů kritiky.

Od mořeplavců k Pitirimu Sorokinovi

Běhounkův článek je však naprosto vzdálen tomuto poměru k otázce kritiky. Vyčerpává se jen a jen tím, že popírá oprávněnost výtek obou kritiků kritiky. Projevuje až umíněnou nechuť otevřeně přiznat sebemenší nedostatky kritické činnosti, její „úzký profil“ a „bílá místa“ – a snaží se falešným, sociologickým výkladem obhájit dnešní její neuspokojivý stav jako něco přirozeného, historicky podmíněného. Tvrdí, že kritika nemůže